

УДК 94(477.74-21):33-058.232.5(=411.16)“1800/1850”

Ю. В. Прокоп

## ЄВРЕЙСЬКЕ КУПЕЦТВО ОДЕСИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.: ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

*Досліджено походження купців-євреїв Одеси першої половини ХІХ ст. Показано, що основний притік єврейського капіталу до міста у цей час йшов із Австрійської імперії й Подільської губернії Російської імперії, а також із Волинської та Київської губерній. Проаналізовано динаміку зростання чисельності купців-євреїв на протязі першої половини ХІХ ст. Розкрито матеріальне становище одеського єврейського купецтва. Систематизовано відомості про економічну діяльність купців-євреїв Одеси (закордонна і внутрішня торгівля, банківництво, посередництво у хлібній торгівлі, участь у поставках, підрядах і відкупах тощо). Встановлено, що в усіх напрямках економічної діяльності одеського єврейського купецтва вагомий внесок зробили купці іноземного походження.*

**Ключові слова:** євреї, купці, походження, купецькі капітали, економічна діяльність, Одеса.

Найголовнішим напрямком діяльності мешканців Одеси з самого моменту заснування міста була торгівля. Вона приносила казни великі прибутки, сприяла побудові й становленню міста, а також створювала багато робочих місць для різних верств населення. Купецтво було одним із найважливіших двигунів розвитку Одеси на протязі всього ХІХ ст. Одну із значних етнічних груп одеських купців, що залишили помітний слід в історії економіки міста, складали євреї.

Переважає більшість купців-євреїв, які у першій половині ХІХ ст. оголошували капітали в Одесі, належали до колишніх польських євреїв, котрі наприкінці ХVІІІ ст. після розподілів Речі Посполитої опинилися у різних країнах: одні стали підданими Росії, інші – підданими Австрійської імперії. Кожна з цих частин набула при новій владі специфічне правове і соціально-економічне становище, що обумовило відмінності між єврейським купецтвом в обох країнах.

Надання у 1779 р. австрійському місту Броди, більшість населення якого становили євреї, статусу вільного значно сприяло розвитку міжнародної торгівлі бродських купців, вони встановили більш широкі зв'язки з купцями у різних країнах Європи, ніж їхні російські єдиновірці. В наслідок культурних перетворень, які здійснювалися у той час серед європейського єврейства, австрійські купці-євреї були освіченішими й відкритішими для контактів із християнами, ніж російські, а це значною мірою впливало на їхній торговельний досвід і підвищувало ефективність комерційної діяльності.

Важливим фактором, що стримував економічну діяльність євреїв-іноземців у причорноморських містах Росії у першій половині ХІХ ст., була більша обмеженість їхніх прав у порівнянні з російськوپідданими євреями.

Вказані розбіжності між різними групами євреїв потребують вивчення соціально-економічного становища та діяльності купців-євреїв у Одесі в першій половині ХІХ ст. в розрізі їхнього походження, проте системних досліджень з цього питання раніше не проводилося.

В роботах сучасних істориків розглядаються лише окремі аспекти економічної діяльності одеського єврейського купецтва. У найбільш значному дослідженні історії одеських євреїв американського науковця С. Ципперштейна зроблено акцент на культурну трансформацію одеського єврейства і лише поверхово розглядається питання господарської діяльності євреїв як одного з двигунів перетворень [1].

У роботі американського історика П. Герлігі історія Одеси вивчається здебільшого крізь призму хлібної торгівлі. Оскільки, на думку автора, у першій половині ХІХ ст. євреї не відігравали у ній помітної ролі, їхній економічній діяльності Герлігі приділяє недостатню увагу [2].

Одеський історик Т. Гончарук у дослідженні, присвяченому транзитній торгівлі, підкреслює важливість участі в ній євреїв і називає імена купців, транзитна торгівля яких мала найбільші обороти. Окрім того, автор намагається персоніфікувати бродських купців, які торгували в Одесі на початку 1830-х років [3].

В дисертаційному дослідженні миколаївського історика А. Павлюка розглядається господарська діяльність євреїв Херсонської губернії, в тому числі одеського купецтва. Акцент зроблено на статистичних даних та загальних висновках, автор називає імена лише кількох купців, деякі з них взагалі не євреї [4].

Українська дослідниця В. Шевченко ґрунтовно розглядає питання участі євреїв у банківській справі в південноукраїнському регіоні у ХІХ ст. Авторкою проаналізовано характерні риси банківського підприємництва в Одесі [5].

Серед дореволюційних істориків слід виділити А. Скальковського, який подає важливий статистичний матеріал щодо одеського купецтва і робить огляд основних напрямків його діяльності, а також Й. Тарнополя [6; 7].

Мета статті – виявити основні напрямки притоку єврейського капіталу до Одеси, виконати аналіз матеріального становища й економічної діяльності одеських купців-євреїв у першій половині ХІХ ст. крізь призму їхнього походження, визначити місце іноземного капіталу і роль єврейського купецтва іноземного походження в економічному розвитку Одеси.

Основними джерелами дослідження були численні документи фондів 4 (Одеська міська Дума) і 17 (Одеський міський магістрат) Державного архіву Одеської області та фонду 22 (Херсонська казенна палата) Державного архіву Херсонської області: ревізські казки одеських купців-євреїв, матеріали про зарахування

євреїв до одеського міщанства і купецтва, документи комісії з розбору іноземних євреїв, відомості про оголошення капіталів та перевірку торгівлі тощо.

На основі вказаних джерел у табл. 1 подано згрупований за походженням список купців-євреїв Одеси, які були записані до шостої, сьомої та восьмої ревізій<sup>1</sup>. Дані за шостою ревізією неповні, оскільки багато людей, зокрема купців, під час її проведення були пропущені.

Таблиця 1

Список купців-євреїв Одеси, записаних до 6-ої, 7-ої та 8-ої ревізій

Прізвище, ім'я, по батькові	Походження	Гільдія за ревізіями		
		6	7	8
Іноземні вихідці				
Абрамов Гершко Іцьков	Австрія		3	3
Акін Якоб Вольков	Австрія		2	3
Акурт Мошко Іосіов	Австрія			3
Аптекарь Сруль Гершков	Австрія		3	
Атлас Еліас Лейбов	Броди, Австрія			3
Ашкіназі Мозес Нафтулов	Броди, Австрія			3
Балл Мойсей Іцьков	Австрія			3
Беренштейн Лейб Берков	Австрія			1
Бернштейн Бер Воліов	Австрія	2		
Бернштейн Маркус Вульфів	Броди, Австрія			3
Білет Соломон Нухімов	Австрія	3		
Білик Нафтул Хаймов	Золочів-Броди, Австрія			3
Блік Йосип Мордков	Австрія			3
Бродський Герш Шліюмов	Австрія			3
Бронштейн Берко Лейзеров	Австрія	3	3	3
Брун Янкель Іцьков	Австрія			3
Вайнберг Вольф Іцьков	Австрія		3	3
Вейнберг Шмуль Абрамов	Австрія	3		
Віленц Єсехіель Абрамов, дружина Сура Вольфова	Броди, Австрія			3
Гальберштам Вольф Гершков	Броди, Австрія			1
Гальперін Лейба-Арон Гершков	Австрія			3
Гебенштрейт Мойсей Маркусов	Австрія			2
Геллер Мозес Аронов	Австрія			3
Гехт Тевель Шахнов	Австрія			2
Гогиш Ілля Іцьков	Австрія			3
Голденберг Гершко Абрамов	Австрія		3	
Голденберг Пінкус Абрамов	Австрія			3
Гольд Абрам Мойсійов	Австрія			3
Гольденштейн Ейзик Тевелєв	Молдавія	3	1	
Гольдштейн Нотка Перцов	Броди, Австрія			3
Граник Волько Іцьков	Австрія	3		
Граник Іцька Дуvidов	Австрія	3		
Граник Лейба Іцьков	Австрія	3	3	
Граник Липка Іцьков	Австрія	3		
Грінберг Самойло Шимонов	Австрія	3	3	
Грубер Абрам Менделєв	Австрія	3	3	
Гурович Іось Айзиків	Австрія		3	2
Гурович Мішулим Йосипов	Австрія			3
Гурович Мозес Іосєв	Броди, Австрія			3
Гурович Самуїл Йосипов	Австрія			3
Дербліх Самсон Гершков	Броди, Австрія			3
Дракохруст Лейба Перецов	Австрія			3
Едельштейн Арон Янкелєв	Хелм <sup>1</sup> , Австрія			3

<sup>1</sup> В Одесі ревізські казки купців датовані: 6-ї ревізії – 1811 р., 7-ї – 1816 р., 8-ї – 1835 р. У список також включено купців, внесених у додаткові ревізії із запізненням.

Елман Шмуль Лейзеров	Австрія		3	
Ельцес Лейба Іцьков	Австрія		3	
Ехтенштейн Дон Нойхов	Австрія			3
Кофман Зейлик Шліомов	Австрія			3
Кофман Лейб Хаймов	Австрія			3
Краковський Лейба Воліов	Краков, Австрія	1	1	
Краммер Хаїм Менделев	Австрія			3
Крантвейс Абрам Пінкусос	Австрія		3	
Кульберг Лейба Мошков	Австрія			3
Леві Майорко Нотков	Туреччина			3
Левігурович Маркус Мошков	Австрія	3	3	
Ліхтенштат Мойсей Соломонов	Броди, Австрія			3
Маркович Дувид Айзіков	Австрія		3	
Маркус Йосип Давидов	Австрія	2	2	
Моргуліс Янкель Лейзеров (з 1827 р. – вдова Ривка Моргуліс)	Броди, Австрія	3	3	3
Надель Юдка Шимонов	Австрія			3
Пібергал Лейба Іцьков	Австрія			3
Полнер Арон Соломонов	Австрія	1	1	
Постернак Рувін Замов	Австрія		3	
Рейзман Майорко Вольфов	Австрія		3	
Розенблат Янкель Іосіов	Австрія		3	2
Розенталь Шмуль Лейбов	Австрія		3	
Рубльов Янкель Мортков (з 1827 р. – вдова Бася Рубльова)	Австрія	3	3	3
Самульзон Маркус	Австрія		3	
Співак Матус Вольков	Броди, Австрія			3
Спіро Беньямін Іцьков	Австрія	3	3	
Трахтенберг Абрам Фаликов	Броди, Австрія			2
Трахтенберг Берман Фаликов	Броди, Австрія			2
Трахтенберг Мозес Фаликов	Броди, Австрія			2
Трахтенберг Хаскель Фаликов	Броди, Австрія			2
Фейдершер Герш-Іось Кельманов	Броди, Австрія			3
Фінкельштейн Янкель Іоськов	Австрія			3
Френкель Фабіат Єфимович	Броди, Австрія			3
Фриденберг Мошко-Фішель Янкелєв	Австрія	3	2	
Фридман Давид Шмульєв	Австрія		3	3
Цвердлінг Самуїл Гершов	Броди, Австрія			3
Цвібак Мендель Мортков	Австрія	3	2	3
Цейнер Мозес Юдков	Австрія			3
Цейнер Якуб Мозесов	Австрія			3
Цитрун Копель Марков	Австрія		3	3
Шестопап Вигдор Месров	Австрія			3
Шехтер Хаїм Літманов	Броди, Австрія			3
Шинштрайхер Янкель Шліомов	Австрія			3
Штейн Дувид Месров	Австрія			3
Царство Польське				
Варшавський Дувид Аронов		3	3	
Варшавський Лейба Соломонов				3
Розенберг Маркус Борисов	Варшава			1
Волинська губернія				
Бриль Маркус Шаєв	Бердичів			3
Манзон Давид Гершков	Житомир			1
Перельман Іцько Лейбов	Луцьк			3
Кофман Зельман-Фішель Іцьков	Рівно			3
Кофман Іцько Хаймов	Рівно	3	3	2

<sup>1</sup> На момент приїзду купців до Одеси міста Хелм і Краків належали Австрійській імперії.

Кутер Урій Герш Лейбов	Рівно			3
Київська губернія				
Гофман Мордко-Вольф Шмулев	Животов			3
Етингер Герш-Бер (Григорій) Мойсійов	Умань	1	1	3
Шмулевич Меєр Шмулев				3
Сахновський Мордко Айзиков				3
Співаков Гамшей Еля-Бенев	Торговиця			3
Кур'ель Гершко Іосіов	Умань			3
Ліхтенберг Янкель Мордков	Умань			3
Мінська губернія				
Богданов Берко Іцьков	Речиця			3
Могилевська губернія				
Аглицький Шліома Ушеров				3
Іллін Марко Гилімов	Чауси	2		
Іллін Гилім Іллєвич	Чауси	3		3
Ноткін Нотанзон Нотанзонов	Шклов		1	
Подільська губернія				
Аксенфельд Израїль Янкелев	Немирів			3
Бланк Файбиш Абрамов	Могилів	1		
Брейдбурд Абрам Хаймов	Зіньківці			3
Брейдбурд Шліома Абрамов	Зіньківці			3
Вейцман Пінкус Берков				1
Герценштейн Герман Давидов	Шаргород			1
Герценштейн Давид Нафтулев	Шаргород			1
Герценштейн Йохим Давидов	Шаргород			1
Герценштейн Меєр-Шоїль Давидов	Шаргород			3
Гессен Муніш Іцьков	Балта		2	3
Гессен Юдко Мунішов	Балта			3
Гредінгер Леон Іось-Кельманов	Тульчин			3
Данцкель Хаскель Нусінов	Вінниця		3	
Каган Абрам Пейсахов	Балта		3	3
Карасик Герш Нухімов	Могилів			1
Карасик Зельман Нухімов	Могилів			3
Левензон Сруль Герш Лейбов	Брацлав		1	
Могилевський Авель Гершков	Могилів		3	
Немеровський Гейних Івіліов (у 1835 р. – вдова Ейдля Немеровська)	Брацлав	3	3	3
Немінський Берко Срулев	Могилів		1	
Неренберг Берко Лейзеров	Летичів		2	
Нестеров Перец Іцьков	Могилів		1	
Нізгурицер Рувін Лейбов	Брацлав			1
Орбант Борох Берков				2
Парнес Фроїм Ушеров	Меджибіж	1	1	2
Рабінович Берко Янкелев	Тульчин			3
Рабінович Янкель Берков	Тульчин	1	1	3
Рафалович Абрам Зейліков	Могилів			1
Рашкович Мошко Шліомов	Рашков	3	3	
Рашкович Шліома Мошков	Рашков			3
Серебреник Мошко-Герш Абрамов				3
Тетельбойм Мошко Аронов	Тульчин		3	
Шпігель Іцько Мордков	Дунаївці			2
Ямполь Бендик Іцьков	Балта		2	
Ярошевський Іось Іцьков	Могилів			3
Полтавська губернія				
Гольбарг Мендель Абрамов	Кременчук		1	
Ямпольський Гершко Янкелев	Кременчук			1
Таврійська				
Варшер Копель Марков	Феодосія		1	

Херсонська губернія				
Барський Пейсих Іцьков	Вознесенськ			3
Бригер Гершко Якубов	Очаків		1	
Віолин Фроїм Давидов	Миколаїв		2	3
Гольдфельд Іцька Ушеров	Новомиргород		1	
Гольдфельд Мендель Іцьков	Новомиргород		3	
Лемберк Гершко Копелєв	Миколаїв	3	3	
Майданік Абрам Рувінов	Дубоссари			3
Моргулев Міхель Гершков	Дубоссари			3
Серебряний Міхель Шліомов	Миколаїв			1
Фельзер Лібер Захар'єв	Миколаїв			3
Походження не встановлено				
Айзінберг Гамшей Вольков			3	
Акурт Мошко Шмулев (у 1835 р. – вдова Рухля Акурт)				3
Балабанов Лейба Янкелєв				3
Бромберг Гершко Хаймов		3	3	
Бурштейн Лазарь Борисов			3	
Вайнштейн Лейба Гершков				3
Вейсберг Лейба Гершков (у 1816 р. – вдова Генерата Вейсберг)		3	3	
Вейнштейн Хаїм Янкелєв			3	
Гершкович Берко Янкелєв				3
Горн Данил Борохов		3		
Гофман Іона Мошков		3	3	
Сланський Іось Гершков		3	3	
Коган Юкель Шаєв			3	
Колерський Арон Бенціонов				3
Кремінський Янкель Давидов			1	
Ланда Самуель Йосипов		3	3	3
Левітон Йосип Ізраїлев				3
Левітон Янкель Срулев		1		
Лемберк Янкель Мордухов				3
Линєвський Янкель Гершков		3		
Плецер Ілля Гершков		3	3	
Пузіс Лейб Беркович				3
Рабинович Берко Янкелєв				3
Рабинович Ісак Янкелєв				2
Розенталь Шліома Юдков				3
Тончук Абрам Мошев			3	
Філіпов Абрам Бен'ямінов				3
Фінкельштейн Лейб Іоселєв				3
Фріденталь Гецель Гершков		3		
Фріденталь Марко Григоров		3		
Харитон Сруль Давидов			3	3
Шалер Абрам-Шліома Іцьков				3

Підрахунки за даними табл. 1 показують, що за походженням найчисельнішою групою одеського купецтва у першій третині XIX ст. були іноземні вихідці (переважно з Австрії). Вони становили 45,8 % усіх купців-євреїв, записаних до ревізій. Серед вихідців із Російської імперії найбільша кількість купців були уродженцями Подільської губернії (20 %). Деяко менше купців прибули до Одеси з інших українських губерній: Херсонської (5,8 %), Київської (3,7 %), Волинської (3,2 %), Полтавської (1,1 %) і Таврійської (0,5 %). Невелика кількість купців приїхали з Мінської та Могилевської губерній (разом 2,6 %). Три купця приїхали з губернії Царства Польського (1,6 %).

Походження 32 купців (16,8 %) встановити не вдалося. Серед них, можливо, були як колишні іноземці, так і вихідці із губерній Російської імперії. Аналізуючи прізвища цих євреїв за словниками О. Бейдера, можна припустити, що Акурт, Фріденталь і Плецер приїхали з австрійської Галичини, Харитон і Шалер – із Подільської, Волинської або Київської губерній, а Пузіс, Філіпов, Тончук і Лемберк – із південноукраїнського регіону [8].

Слід зазначити, що при складанні таблиці ми намагалися, якщо це було можливо, не стільки вказати місто, з якого купці безпосередньо переселилися до Одеси, скільки віднайти саме походження їхніх родин. Так, встановлено, що купець Фроїм Парнес, який прибув до Одеси з Кременчука Полтавської губернії, народився у Меджибожі Подільської губернії [9, арк. 94]. Купець Зельман Карасик народився у подільському Могилеві, а до Одеси приїхав із м. Дубоссари, де його батьки були записані до сьомої ревізії [10]. Австрійський виходець Янкель Фінкельштейн у 1824 р. був зарахований у миколаївське міщанство, але згодом був виселений з міста разом із усіма євреями й опинився в Одесі [11]. Турецький єврей Майорко Леві прибув до Одеси з міста Дубоссари, а варшавський уродженець Маркус Розенберг – із Миколаєва [9; 12].

Оскільки Херсонська губернія не належала до території традиційного оселення євреїв, усі купці, які приїхали з міст цієї губернії, насправді мали інше походження, проте встановити його вдалося не для всіх. Нами виявлено, що серед перших євреїв Миколаєва та Херсона були вихідці як із Австрії, так і з російських територій, зокрема із Кременчука й Могилевської губернії. За нашими підрахунками, 43,7 % євреїв, що мешкали в Тирасполі в 1796 році, народилися на території колишньої Польщі<sup>1</sup>, 33,1 % – в Австрійській імперії, 9,3 % – в князівстві Молдавії, 8,6 % – у турецьких володіннях, а решта – в майбутньому Тираспольському повіті [13]. За нашими неповними даними, більше третини херсонських євреїв у 1803 р. були вихідцями з Австрії. Ймовірно, подібне співвідношення було справедливим наприкінці XVIII – на початку XIX ст. також і для інших міст Херсонської губернії, з яких купці-євреї приїжджали до Одеси.

Розподіл одеського єврейського купецтва за гільдіями і походженням показано у табл. 2. Згідно з наведеними даними, найбільша кількість заможних купців 1-ої гільдії приїхали до Одеси з російських губерній (у першу чергу – з Подільської), а колишні іноземці були лідерами за чисельністю серед купців 2-ої та 3-ої гільдій. Підрахунки за даними таблиці показують, що питома вага іноземців серед загальної кількості купців-євреїв міста є майже однаковою у всіх ревізіях. Це означає, що кількість купців-іноземців із самого початку XIX ст. збільшувалася пропорційно зростанню загальної кількості одеського єврейського купецтва.

Таблиця 2

**Розподіл купців-євреїв Одеси за гільдіями й походженням по ревізіях**

Походження \ Гільдії	6-а ревізія			7-а ревізія			8-а ревізія		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Іноземні вихідці	2	2	16	2	4	25	2	8	50
Волинська губернія			1			1	1	1	4
Київська губернія	1			1					7
Мінська губернія									1
Могилевська губернія		1	1	1					2
Подільська губернія	3		2	5	3	6	7	3	16
Полтавська губернія				1			1		
Таврійська губернія				1					
Херсонська губернія			1	2	1	2	1		6
Царство Польське			1			1	1		1
Походження не встановлено	1		10	1		12		1	15

Цікаво простежити зміни, що відбувалися у складі одеського купецтва між ревізіями у 1820-х роках. Із 69 купців, які були записані до 7-ої ревізії, у 1827 році в купецтві залишилося лише 23, решта через неоголошення капіталів перейшли до міщанства. Частина з них за віком вже не могли займатися купецтвом із достатніми оборотами. Інші були не в змозі конкурувати з молодими освіченими бродськими купцями, які тоді вже розгорнули свою діяльність в Одесі. Можливо, саме останнім пояснюється те, що навіть сини купців, записаних до ревізій 1811 і 1816 рр., нерідко не продовжували купецькі справи батьків.

16 євреїв, записаних у 1816 р. до ревізії міщан, розбагатіли й до 1827 року стали купцями 3-ої гільдії (серед них 5 з Австрії, 2 з Подільської і по 1 з Київської і Могилевської губерній). 24 купця з тих, хто вперше були записані в Одесі до 8-ої ревізії, вже у 1827 році чи навіть раніше оголошували в Одесі купецькі капітали.

Наведені дані про розподіл одеських купців-євреїв за походженням мають суттєвий недолік. В них зазначено лише тих купців, які були записані до одеського купецтва під час шостої, сьомої та восьмої ревізій. Ці відомості не враховують ані купців, що були зараховані пізніше, ні іногородніх та іноземних купців, що протягом тривалого часу у першій половині XIX ст. мешкали в Одесі, оголошували капітали, проте не приписувалися до одеської купецької громади. Зокрема, до ревізій не потрапили іноземні купці Ізраїль Перл та Якуб Роткуп, які оголосили капітали 1-ої гільдії у 1809 р. [14], а також велика кількість австрійських купців-євреїв, що прийняли російське підданство лише наприкінці 1830-х – у середині 1840-х років. Крім того, до ревізії купців не були записані євреї, які в окремі роки або на протязі певного часу оголошували купецькі капітали, а потім переїхали до інших міст або збідніли й потрапили до міщанства.

<sup>1</sup> Йдеться про територію Польщі між першим і другим розподілами.

Між сьомою і восьмою ревізіями продовжувалося активне переселення євреїв до Одеси. У той час до одеського купецтва (окрім зазначених у табл. 1) були зараховані вихідці з російських губерній: Абрам Хавкін із Дубно, Шмуль Ісерович, Рувін Немеровський і Абрам Розенблум із Житомира, Айзик Бродський і Лейба Гольденберг із Кременця, Мошко Майзліш і Меєр Юкельзон із Луцька, Зейлік Барац, Меєр Зак і Вольф Мінкус із Радзивилова Волинської губернії, Хаїм Розенфельд із Балти, Янкель-Мойше Блох із Проскурова, Гдаль Бронштейн із Брацлава, Перец Вільштейн і Мендель Левінсон із Могилева та Кельман Ліненберг із Подільської губернії, Іось Рувін Дорфман, Шевель Рабинович, Іось Рапопорт і Шулім-Янкель Хашчеватський з Умані та Абрам Станіславський з Богуслава Київської губернії, Мошка-Янкель Ройзман з Овідіюполя і Мошко Фукс із Тирасполя Херсонської губернії, Мовша Шифрін із Климова Чернігівської губернії, Іовель Виноградов із Бреста Гродненської губернії та Соломон Лазарев із Белиці Могилевської губернії [15]. Привертає увагу збільшення кількості купців із Волинської губернії, яке було пов'язане з розвитком транзитної торгівлі за маршрутом Одеса-Броди через Радзивилів.

У 1830 р. у зв'язку з виселенням євреїв із Миколаєва звідти до Одеси переїхали купці Мойсей Дубенський (народився у селі Знаменка Дніпровського повіту Таврійської губернії), Шліома Рафалович (виходець із Могилева Подільської губернії) і Лазар Стам (народився в австрійському місті Броди) [16].

До одеського купецтва між ревізіями 1816 і 1835 рр. були також записані іноземні вихідці: Міхель Альперин, Борох Арій, Олександр-Зусь Боген, Вольф Вахтель, Маня Герберг, Лейба Гершкович, Айзик Гетшер, Дувид Гольденберг, Іось Горник, Мендель Інбер, Абрам Кітовер, Лейба Лемперт, Йозеф Насс (Герц), Яков Натанзон, Шмуль Топельберг і Зіндель Шифман.

Кількість та імена іноземних купців у місті того часу можна відслідкувати, наприклад, за складеними у 1831 р. списками євреїв-іноземців, які займалися торгівлею та банківництвом. За нашими підрахунками, до них потрапили купці за гостинною статтею: два – 1-ої гільдії, 14 – 2-ої і 80 – 3-ої, а також 25 купців 3-ї гільдії, які зараховувалися до одеського купецтва [17].

В останні 15 років першої половини XIX ст. процес збільшення чисельності одеського єврейського купецтва тривав. Так звані бродські купці-євреї, які до того часу жили в Одесі на правах іноземців, через жорсткі обмеження, встановлені владою для іноземнопідданих євреїв, почали приймати російське підданство і вступати до одеської купецької громади. Продовжувала зростати кількість купців-євреїв, що приїжджали з інших міст Російської імперії. До купецтва у той час перейшло також багато одеських міщан-євреїв.

Загалом у другій половині 1830-х – у 1840-х роках до одеського купецтва було зараховано 256 євреїв. Із них 118 були іноземними вихідцями (46,1 %) переважно з Галичини, а також із Туреччини та Царства Польського (польські євреї з 1828 р. за правовим становищем прирівнювалися до іноземців). По 18 євреїв приїхали з Подільської та Волинської губерній (7 %), серед них бердичівські купці першої гільдії Йоахім Ефруссі, Вольф Городецький та Маркус Френкель із сином Леоном. 7 євреїв приїхали до Одеси із Бессарабії (2,9 %), по 6 – із Київської та Херсонської губерній (2,3 %), по 2 – із Катеринославської та Полтавської губерній (0,8 %), а також по одному із Вітебської, Ковенської, Мінської та Чернігівської губерній. Походження решти 74 купців-євреїв виявити не вдалося (28,9 %), частину з них становили розбагатілі одеські міщани.

Дозвіл на тимчасову торгівлю в Одесі без зарахування до місцевої купецької громади у 1840-х роках отримували бродські євреї Генох Браун і Мозес Розентовер, бердичівський банкір купець 1-ої гільдії Ізраїль Гальперін та 6 інших купців із Волинської губернії, 14 купців із Подільської губернії, по 6 – із Київської та Херсонської, а також по одному з Полтавської, Білостокської та Курляндської губерній.

Разом із переселенням євреїв до Одеси, мав місце і зворотній процес: деякі одеські купці-євреї переїжджали до інших міст, де їм вдавалося у той час отримати з комерції більші прибутки. Наприклад, у 1830-х – 1840-х рр. з Одеси поїхали купці: Ейзик Гольденштейн – до Дубоссар (згодом він оселився у Кишиневі), Герш Карасик і Берка Бронштейн – до Кишинева, Абрам Хавкін – до міста Дубно, Янкель Лемберк – до Ананьєва, Абрам Філіпов – до Сімферополя (згодом повернувся до Одеси), Лібер Фельдзер – до Херсону тощо.

Таким чином, основний вектор міграції євреїв у першій половині XIX ст. був переважно з північного заходу на південний схід, з менших населених пунктів до більших і економічно розвинених: з австрійської Галичини та традиційно єврейських західних губерній Російської імперії з їхньою великою щільністю євреїв, де було важко знайти гідний заробіток, а тому рівень життя євреїв був доволі низьким, – до портових міст Херсонської губернії, насамперед Одеси, де постійно відчувалася нестача робочих рук, ремісників, постачальників, торговців тощо. Привертає увагу доволі мала кількість купців-євреїв, які прибули з білоруських або прибалтійських губерній. Можливо, це було наслідком великої відстані від них до Одеси і відсутності зручного маршруту для переселення.

Розглянемо матеріальне становище одеських купців-євреїв та динаміку зростання їхньої чисельності у першій половині XIX ст. Табл. 3 містить відомості про кількість купців й суми капіталів, які вони оголошували в Одесі в різні роки. Враховано як тих, що офіційно значилися в одеському купецтві, так і тих, хто отримували тимчасові права на торгівлю, оскільки саме в числі останніх були іноземні й іногородні купці. Особливо виділено іноземних вихідців, серед яких особливу категорію складають євреї, котрі на момент оголошення капіталу були іноземнопідданими. Слід підкреслити, що, незважаючи на неповну збереженість архівних документів, нам вдалося майже повністю встановити імена усіх євреїв іноземного походження, які оголошували купецькі капітали у першій половині XIX ст. і не потрапили до ревізій. Тому можна вважати, що решта одеських купців-євреїв походила з російських губерній.

**Чисельність і розміри капіталів одеських євреїв-купців у окремі роки першої половини XIX ст.<sup>1</sup>**

Роки	Показники Групи купців-євреїв	Чисельність купців, осіб				Оголо- шений капітал, руб.
		1 гільдія	2 гільдія	3 гільдія	Всього	
1809	Всі євреї	7	4	29	40	713050
	Іноземні вихідці	2	2	10	14	220180
	Питома вага іноземних вихідців, %	29	50	34	35	31
1822	Всі євреї	17	4	38	59	1234000
	Іноземні вихідці	4		19	23	352000
	в т.ч. іноземнопіддані	3		7	10	206000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство	1		12	13	146000
	Питома вага іноземних вихідців, %	24	0	50	39	29
1832	Всі євреї	15	5	70	90	1410000
	Іноземні вихідці	8	2	43	53	784000
	в т.ч. іноземнопіддані	7		23	30	534000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство	1	2	20	23	250000
	Питома вага іноземних вихідців, %	53	40	61	59	56
1834	Всі євреї	22	11	98	131	2104000
	Іноземні вихідці	9	5	57	71	1006000
	в т.ч. іноземнопіддані	9	1	18	28	614000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство		4	39	43	392000
	Питома вага іноземних вихідців, %	41	45	58	54	48
1838	Всі євреї	12	6	154	172	1964000
	Іноземні вихідці	2	1	92	93	798000
	в т.ч. іноземнопіддані	1		38	39	346000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство	1	1	54	55	452000
	Питома вага іноземних вихідців, %	17	17	60	55	34
1841	Всі євреї	7	9	203	219	646200
	Іноземні вихідці		3	102	105	262800
	в т.ч. іноземнопіддані			10	10	24000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство		3	92	95	238800
	Питома вага іноземних вихідців, %	0	33	45	43	41
1845	Всі євреї	7	16	245	270	789000
	Іноземні вихідці	1	8	125	180	363000

<sup>1</sup> Таблицю складено автором за архівними матеріалами оголошення купецьких капіталів в Одесі. Дані децю відрізняються від тих, що наводять А. Скальковський [6] і Н. Діанова [18], оскільки їхня статистика не враховує купців, які отримували тимчасові свідоцтва.



	в т.ч. іноземнопіддані			32	32	76800
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство	1	8	94	149	288600
	Питома вага іноземних вихідців, %	14	50	51	67	46
1847	Всі євреї	8	18	331	357	1022400
	Іноземні вихідці		9	179	188	483600
	в т.ч. іноземнопіддані		1	5	6	18000
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство		8	174	182	465600
	Питома вага іноземних вихідців, %	0	64	50	50	46
1849	Всі євреї	9	13	424	446	1230600
	Іноземні вихідці		8	198	206	523200
	в т.ч. іноземнопіддані		1	7	8	22800
	в т.ч. ті, хто прийняв російське підданство		7	190	197	498000
	Питома вага іноземних вихідців, %	0	62	47	46	43

С. Ципперштейн вважає, що саме галичійці становили у першій половині XIX ст. найбільш забезпечений прошарок одеських євреїв [1]. Ймовірно, він перебільшує, оскільки, як видно з табл. 3, питома вага капіталу, оголошеного в Одесі купцями іноземного походження, серед єврейського купецтва протягом першої половини XIX ст. була нижче питомої ваги їхньої чисельності в єврейському купецтві міста.

Лише в 1850-х рр., за нашими даними, питома вага суми оголошеного іноземними вихідцями капіталу стала більше питомої ваги їхньої чисельності серед одеських купців-євреїв. Тим не менш, як видно з рис. 1, іноземний єврейський капітал протягом першої половини століття завжди становив помітну частину загального єврейського капіталу Одеси.

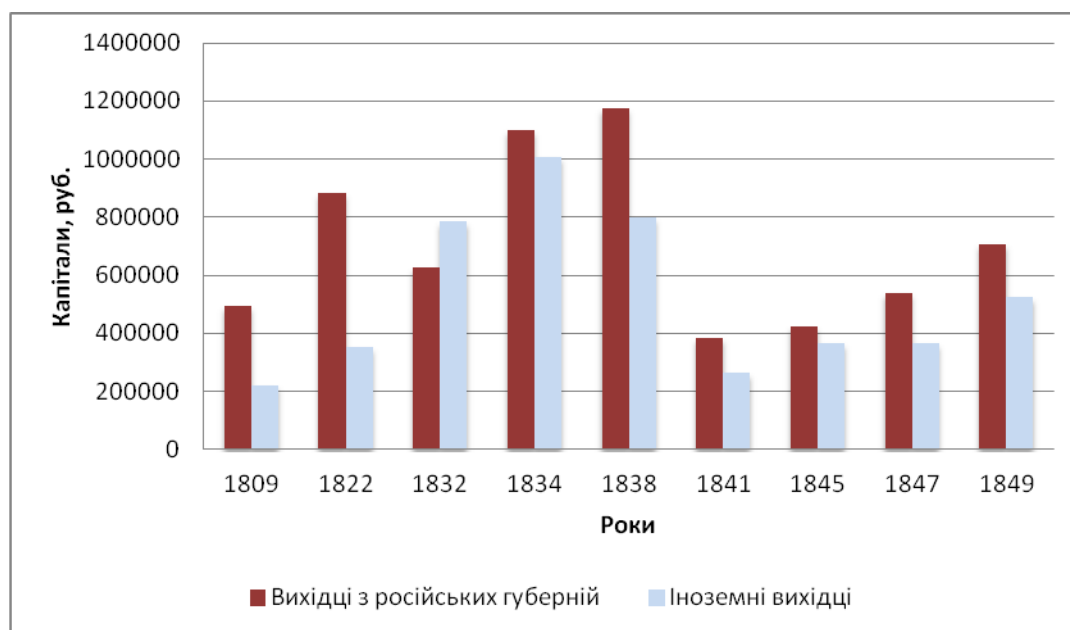


Рис. 1. Зіставлення сум капіталів<sup>1</sup>, оголошених в Одесі євреями-вихідцями з російських губерній і євреями іноземного походження, в окремі роки першої половини XIX ст.

<sup>1</sup> З 1840 р. капітал оголошувався у срібних рублях, тому суми гільдійських капіталів у числовому виразі зменшилися відповідно встановленому курсу (1 срібний руб. = 3,5 руб.) [19].

Окрім розміру оголошених купецьких капіталів, показником матеріального становища єврейського купецтва у першій половині XIX ст. була наявність нерухомості. Більшість заможних купців першої гільдії, як російських, так і іноземних, мали в Одесі будинки. Так, 6 із 7 російських вихідців, які оголосили першогогільдійські капітали на 1834 р., мали нерухомість. Аналогічне співвідношення було і серед заможних іноземців. Однак серед купців 3-ої гільдії аналогія не простежується: нерухомість мали 19 із 27 купців 3-ої гільдії російського походження, 15 із 20 іноземних вихідців, які стали до того часу російськородними, і лише 9 із 23 купців-іноземців тієї ж гільдії. Деякі купці-євреї володіли навіть кількома будинками і кам'яними лавками. Наприклад, у 1827 р. Фроїм Парнес володів двома будинками, по два будинки і крамниці в 1837 р. мали австрійські вихідці Міхель Вайнберг і Самуель Гурович [20].

Приріст єврейського купецтва іноземного походження з 1830-х років відбувався в першу чергу за рахунок збільшення чисельності незможних купців третьої гільдії. На початку 1840-х рр. до них приєдналися розбагатілі прикажчики.

Зіставляючи списки купців, які оголошували капітали в різні роки, з даними перевірки торгівлі в Одесі, можна зробити висновок, що частина купців у першій половині XIX ст. торгували без оголошення капіталів. Деякі з них мали недостатній капітал для щорічного викупу гільдійських свідоцтв, а навіть ті, кому вдавалося в окремі роки оголосити свій капітал за 3-ою гільдією, часто не могли зробити це на наступний рік.

На початку XIX ст. міжнародна торгівля в Одесі перебувала в руках грецьких купців та інших іноземців, змагатися з якими за розмірами капіталів купці-євреї не могли. Тому первісно євреї не грали помітної ролі у великій одеській торгівлі, особливо в хлібній, де всі лідируючі позиції займали греки [2, арк. 140]. Так, за нашими даними, згідно з донесеннями одеської митниці, у порту в 1814-1815 рр. ще не торгувало жодного купця-єврея. Але вже в 1819 році серед тих, хто торгував у Одеському порту, вказані сім купців-євреїв: Бернштейн, Арон Полнер, Давид Фрідман, Мендель Цвібак, Янкель і Шевель Рабиновичі і Амбросій Хавкін (відповідно 4 австрійських і 3 російських вихідця) [26].

У 1834 р. серед 111 купців, що вели основну закордонну торгівлю в Одеському порту, вказано лише 2 єврея. У 1844 р. із 66 крупних купців у порту значилося 6 євреїв із сумарним оборотом 807 259 руб. сріблом. У 1849 р. серед 116 купців, які виконували значну закордонну торгівлю при Одеській портової митниці, було вже 10 євреїв із сумарним оборотом 2 216 187 руб. сріблом [27].

В табл. 4 надано відомості про обсяги значної закордонної торгівлі купців-євреїв Одеси з 1834 по 1850 рр.

Таблиця 4

**Обсяги значної закордонної торгівлі купців-євреїв Одеси у 1834-1850 рр.<sup>1</sup>**

Прізвище, ім'я	Сумарний обсяг, руб.	Роки
Берг Ушер	70 219	1849
Бернштейн Ілля	366 885	1840-1844, 1846, 1850
Бернштейн Шоель	877 176	1843-1845
Браун Генох	35 092	1848
Вайнберг Веніамін	33 678	1848
Вайнберг Міхель	94 346	1844, 1847
Галперсон Мойсей	1 475 657	1845-1848
Гальперсон Хая	404 793	1849
Гартенштейн Даніель	1 509 942	1840-1841, 1849-1850
Гартенштейн Мойсей	830 909	1846-1848
Геллер Мошко	32 883	1849
Гурович Соломон	1 627 444	1836-1844, 1846-1850
Єгер Мозес	48 225	1849
Закс Розалія	9 426 140	1834-1839
Могилевський Меєр	31188	1849
Рафалович Абрам	7512978	1838-1850
Серебрений [Міхель?]	181375	1834
Ейдельберг Вольф	619232	1841-1842, 1844-1850
Ефруссі Йоахим	1050839	1845, 1847-1850

<sup>1</sup> Таблицю складено автором за матеріалами газети «Одесский вестник» 1835-1851 рр.

Великі експортні дома євреїв, зокрема С. Гуровича (1825), Ефруссі й Рафаловича (1830), стали з'являтися в Одесі у другій чверті XIX ст. [28, с. 28]. У середині XIX ст., за нашими підрахунками, євреям належала третина купецьких контор Одеси [29].

Євреї-купці були лідерами транзитної торгівлі за сухопутним маршрутом Одеса – Броди. Важливість транзитного торгу і рівень прибутків, які отримувала від нього казна, можна визначити за наступними даними: під час закриття навігації Одеська митниця, стягуючи тільки одну п'яту частину тарифного мита, нерідко надавала міській думі щомісячного збору, отриманого лише за транзитні товари, до 50 тис. руб., а іноді й більше. За ствердженням графа М. С. Воронцова у 1830 р., такого ступеня розвитку транзитний торг досяг саме завдяки іноземним євреям [3, с. 188; 30].

Проте не лише бродські євреї відігравали велику роль у транзитній торгівлі. Значних успіхів у цій діяльності досягли також купці з Подільської й Волинської губерній, зокрема Радзивилова.

Транзитний торг у 1820-х роках вели австрійські вихідці Бер Бернштейн, Вольф Гальберштам, Якуб Натанзон, Маркус Самуельзон і Мендель Цвібак, євреї з Подільської губернії Давид Герценштейн, Муніш Гессен і Мошко Тетельбойм та з Волинської Зейлік Барац, Зейлік Мармельштейн і Амбросій (Абрам) Хавкін. Обсяги торгівлі Натанзона і Цвібака в окремі роки перевищували 1 млн. руб., а сумарний обсяг торгівлі Бараца у 1824-1825 та 1827-1829 рр. становив майже 2,5 млн. руб. За відомостями, які щорічно друкувалися в газеті "Одесский вестник", у 1833-1839 рр. обсяги транзитної торгівлі радзивилівської купчихи Розалії Закс становили більше 1 млн. руб. на рік. У 1840-х роках великою транзитною торгівлею займалися радзивилівські купці Данііл Гартенштейн та Шоель Бернштейн [3, с. 179-180; 31]. Обсяги транзитної торгівлі у 1834-1850 рр. містяться серед загальних даних закордонної торгівлі у табл. 4.

Для експорту хліба важливе значення мала посередницька діяльність одеських купців-євреїв. На думку О. Дружиніної, євреї-посередники були необхідні поміщикам для реалізації хліба та іншої продукції, а держава за допомогою енергійного єврейського купецтва отримувала великі митні доходи [32]. Посередники проводили багато часу в сільській місцевості, збираючи відомості для експортерів, підтримуючи контакти з виробниками, укладаючи згоди про продаж урожаю і спостерігаючи за доставкою. Експортери значною мірою залежали від інформації, зібраної такими посередниками. За твердженням С. Ципперштейна, саме галицькі купці зайняли основні позиції у цьому виді діяльності [1, с. 50]. Одним із найвідоміших посередників у хлібній торгівлі був бродський уродженець Мозес Ашкіназі [5, с. 74-75].

Одеські купці-євреї активно займалися також внутрішньою міською торгівлею. За нашими підрахунками, у 1836 р. в магазинах, лавках і погребях в Одесі торгував 71 купець-єврей (1 – 1-ої гільдії, 2 – 2-ої гільдії і 68 – 3-ої гільдії). 44 з них були іноземними вихідцями (62 %). У 1840 р. в Одесі діяло 80 лавок, магазинів і погребів купців-євреїв (1 – 1-ої гільдії, 4 – 2-ої гільдії, 75 – 3-ої гільдії), половина з яких були іноземного походження. Купці торгували винами, мануфактурними товарами, бакалією, дрібними товарами, а також сукном, галантерейними й ювелірними виробами, шитим одягом, борошном, шкірами, лісом, вугіллям, посудом, мішками тощо. Галантерейні й мануфактурні вироби майже повністю зосереджувалися в лавках євреїв. Готовий чоловічий одяг також складав предмет переважно єврейської торгівлі [20; 33].

Серед найкращих торгівельних закладів Одеси другої чверті XIX ст. вважалися мануфактурні магазини австрійського вихідця Якуба Натанзона на Гаванній вулиці та Г. і Й. Герценштейнів на Ришельєвській; оптика баварського вихідця Б. Енгеля на Ришельєвській вулиці. Також відзначали лавку закордонних дамських товарів купця з Умані Шмуля Рейніша [28, с. 29].

Важливим напрямком економічної діяльності одеського єврейського купецтва у першій половині XIX ст. було банківництво. А. Скальковський відзначав ефективну участь одеських купців-євреїв 1-ої та 2-ої гільдій у банківських операціях на Одеській біржі, незважаючи на обмеженість у капіталах [21]. Він вважав, що банкірами були майже всі австрійські купці-євреї [6]. Найбільш успішними у цій галузі в першій половині XIX ст. були вихідці з російських губерній А. Рафалович і Й. Ефруссі, а також деякі австрійські євреї, серед яких історик В. Шевченко називає Г. Люльку [5, с. 62]. Відомою була банкірська діяльність євреїв-іноземців Арона Зака (у 1821 р.), купців за гостинною статтею 2-ої гільдії Бермана Трахтенберга і Леона Явровера та 3-ої гільдії Нафтула Білика й Ізраїля Цвергера (у 1831 р.) [17, арк. 1; 22].

У 1830 р. генерал-губернатор Новоросійського краю М. С. Воронцов стверджував, що без існування в Одесі банківських контор австрійських євреїв заможні неогоціанти терпіли б крайнє утруднення в грошових переказах [23]. Як писав Й. Тарнополь, євреї-вихідці з Галичини в Одесі в основному служили банкірами, купцями або маклерами. Їхні зв'язки з Петербургом, Бродами і Бердичевом, їхні великі контакти з представниками фінансової аристократії Європи, так само як і їхня увага до пунктуальності виконання своїх зобов'язань сприяли тому, що вони контролювали всі одеські банківські операції [1, с. 50; 7].

Поширенням напрямом діяльності купців-євреїв у Херсонській губернії на початку XIX ст. були також підряди, постачання і відкупи. В 1820-х рр. у підрядах для Чорноморського Департаменту в Миколаєві брав участь уродженець австрійської Тисмениці Олександр-Зусь Боген. У 1812 році купець австрійського походження Маркус Левігурович побудував овідіопольську пристань. Варшавський виходець купець Маркус Розенберг займався підрядами з перевезення вантажів у межах країни і за кордон. Основним постачальником та підрядником на будівництві будинків для німецьких колоністів, а також утримувачем питного відкупу в Тарутині та інших німецьких колоніях на початку XIX ст. був австрійський виходець Арон Полнер [24].

На початку XIX ст. відкупником м'яса і ваг був Фроїм Парнес, згодом його змінив Абрам Крантвейс; відкупником кошерної яловичини та різьби птахів був Вольф Гальберштам. У 1830-х рр. питійні відкупи в місті утримували Іоахім Герценштейн і Міхель Серебряний [25].

Деякі купці мали у першій половині XIX ст. ремісничі майстерні, де займалися власним виробництвом. Наприклад, майстерню з виготовлення капелюхів тримав австрійський виходець купець Зейлік Кофман, а з пошиву чоловічого одягу – купець із Липовця Янкель Теплицький. Годинниковими майстернями володіли купці австрійського походження Давид Валтух та Клімент і Мориц Штерни [34].

Слід назвати ще один напрямок діяльності купців-євреїв Одеси у першій половині XIX ст. – вони були маклерами, присяжними стряпчими, нотаріусами та браківниками в Одеському комерційному суді. Наприклад, у 1843 р. там працювали купці: маклер комерційного банку Самуель Ландау, нотаріуси Абрам Харитон, Ізраїль Аксенфельд, Самуель Гурович, Юдко Гессен, Соломон Бригер, Маркус Бриль, біржові маклери Абрам Трахтенберг, Мойсей Гебенштрейт, Фабіат Френкель, Нотка Голдштейн, Абрам Коган, Ізраїль Харитон, Мойсей Ліхтенштадт, Самсон Дербліх, Липе Розенталь, Яков Бардак, Вольф Гольд, Шлема Рашкович, Гершко Розенблат, Михайло Бернштейн, Якуб Цейнер, Лейзер Штейнфінкель, Білиг, Рутер, Моргуліс, Іона Гольдштейн, Мойсей Френкель, Ісаак Рабинович, Янкель Брун, Йоахим Тарнополь, Леон Герценштейн, Бер Богданов, морський маклер Гамшей Бомфельд, присяжні піклувальники у справах неправих Мойсей Гальперсон, Гершко Фінкельштейн, Мошко Геллер тощо [35]. Ця діяльність дозволяла встановлювати корисні зв'язки та лобювати власні комерційні інтереси, тому була популярною серед одеського єврейського купецтва.

Таким чином, за архівними документами встановлено походження багатьох одеських купців XIX ст., проаналізовано динаміку зростання їхньої чисельності та розміри капіталів. Показано, що основний притік єврейського капіталу до Одеси у першій половині XIX ст. йшов із Австрійської імперії й Подільської губернії Російської імперії, дещо менший – із Волинської та Київської губерній. Притік із білоруських і прибалтійських губерній був зовсім незначним. Частина купецьких капіталів євреїв формувалася безпосередньо в Одесі. Найзаможніші купці приїжджали до міста переважно з російських губерній, а питома вага крупних купців-іноземців була невисокою.

Основними видами діяльності купців-євреїв Одеси були: торгівля (закордонна і внутрішня), банківництво, посередництво у хлібній торгівлі, участь у поставках, підрядах і відкупках, маклерство у комерційному суді, а також ремісниче виробництво. Закордонна торгівля хлібом через Одеський порт у першій половині XIX ст. зосереджувалася в руках греків, лише невелика кількість купців-євреїв приймали в ній участь, проте саме євреї відігравали основну роль у транзитній торгівлі.

В усіх напрямках економічної діяльності одеського єврейського купецтва вагомий внесок зробили купці іноземного походження. Їхній капітал на протязі першої половини XIX ст. становив помітну долю усього єврейського купецького капіталу Одеси (у різні роки від 29 % до 56 %).

#### Джерела та література

1. Ципперштейн С. Евреи Одессы. История культуры. 1794–1881 / Стивен Ципперштейн. – М. ; Иерусалим : Гешарим, 1995. – 207 с.
2. Херлихи П. Одесса. История, 1794-1914 : монография : пер. с англ. / Патриция Херлихи; Пер. В. Овечкин. – 2-е изд. – Одесса : Optimum, 2009. – 572 с.
3. Гончарук Т.Г. Транзит західноєвропейських товарів через Наддніпрянську Україну першої половини XIX ст.: монографія / Т. Г. Гончарук. – О. : Астропринт, 2008. – 280 с.
4. Павлюк А.М. Участь єврейського населення в економічному розвитку південноукраїнського регіону в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) : Дис. ... канд. істор. наук. – Миколаїв, 2013. – 280 с.
5. Шевченко В. В. Приватне банкірське підприємство в Одесі (XIX – початок XX ст.) : Монографія / В. В. Шевченко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2010. – 266 с.
6. Скальковский А. Коммерческое народонаселение города Одессы //Одесский вестник. – 1845. – 17, 20 января.
7. Tarnopol J. Notices historiques et caracteristiques sur les israelites d'Odessa, Odessa, imprimerie de A. Braun, 1855. – 195 p.
8. Beider A. A. Dictionary of Jewish Surnames from Galicia. – Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2004. – 624 p.; Beider A. A. Dictionary of Jewish Surnames from the Russian Empire. Teaneck, NJ: Avotaynu, 1993 – 760 стр.; второе, расширенное издание в 2-х тт. – Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2008. – Т. 1 (1040 стр.), т. 2 (190 стр).
9. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 17. – Оп. 3. – Спр. 213.
10. ДАОО. – Ф. 4. – Оп. 1а. – Спр. 406 (1822); Оп. 8. – Спр. 508, арк. 9; Державний архів Херсонської області (ДАХО). – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 2, арк. 235 зв.-236.
11. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 280. – Оп. 1. – Спр. 21; ДАОО. – Ф. 4. – Оп. 7. – Спр. 816.
12. Ф. 4 – Оп. 6а. – Спр. 1190.
13. ДАХО. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 1, арк. 67-81.
14. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 1а. – Спр. 130 (1809), арк. 69.
15. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 1а. – Спр. 165 (1821); Спр. 159 (1821); Оп. 2. – Спр. 547; Оп. 3а. – Спр. 899; Спр. 1547.
16. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 6а. – Спр. 905; Спр. 1087; Оп. 63. – Спр. 1040.
17. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 3. – Спр. 561а.
18. Діанова Н. М. Єврейське населення міст Південної України у першій половині XIX ст. / Н. М. Діанова // Записки історичного факультету. – 2004. – Вип. 15. – С.168-178.
19. О переложении на серебро разных податей и сборов // ВПСЗРИ, т. XIV ч. 1, № 12867.
20. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 12. – Спр. 104; Оп. 13. – Спр. 527; Оп. 16. – Спр. 503а.
21. Скальковский А. Записки о торговых и промышленных силах Одессы / А. Скальковский. – СПб. : Тип. В. Безобразова, 1865. – С. 108.
22. ДАОО. – Ф.4. – Оп. 1а. – Спр. 47 (1821), арк. 109 зв.
23. Російський державний історичний архів (РДІА). – Ф. 1286. – Оп. 4. – Спр. 912 (1828), арк. 92-96.
24. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 20; Ф. 4. – Оп. 107. – Спр. 3 (1826); Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 148; Спр. 1855; Російський державний архів військово-морського флоту. – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 48; Спр. 555; РДІА. – Ф.1150. – Оп. 3 т. 3. – Спр. 2, арк. 2-61.

25. ДАОО. – Ф. 4. – Оп. 1а. – Спр. 341 (1822); Оп. 3. – Спр. 497; Оп. 10. – Спр. 68; Спр. 960; Оп. 11. – Спр. 220.
26. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. – 11. – Спр. 1, арк. 46-47.
27. Одесская торговля в 1834 году // Одесский вестник. – 1835. – 9 марта; Одесская торговля в 1844 году // Одесский вестник. – 1845. – 3 февраля; Одесская торговля в 1849 году // Одесский вестник. – 1850. – 28 января.
28. Плаксин С. Коммерческо-промышленная Одесса и её представители в конце девятнадцатого столетия; история развития торговых фирм с приложением адресных сведений. / С. Плаксин. - Одесса: Тип. Н. Хрисогелос, 1901. – С. 28.
29. Новороссийский календарь на 1850 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса : Городская типография, 1849. – С. 315-316.
30. Внутренние известия. Одесса // Одесский вестник. – 1831. – 14 февраля.
31. Имена купцов, производивших торг привозными в Одессу транзитными товарами // Коммерческая газета. – 1830. – 11 октября.
32. Дружинина Е. И. Южная Украина. 1800-1825 / Е. И. Дружинина. - М. : Наука, 1970. - С. 153.
33. Из прошлого Одессы. Сборник статей / [сост. Л. М. Де-Рибас ; изд. Г. Г. Маразли]. – Одесса : Типография Л. Кирхнера, 1894. – С. 381.
34. ДАОО. – Ф. 4. – Оп. 1а. – Спр. 115 (1825); Оп. 107. – Спр. 40 (1852).
35. Новороссийский календарь на 1843 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса : Городская типография, 1842. – С. 155-156.

**Prokop Yu. V. Jewish merchants of Odessa in the first half of the nineteenth century: origin and economic activity**

*The origin of Odessa Jewish merchants of the first half of the nineteenth century was under investigation. It was shown that the main inflow of Jewish capital to Odessa at that time was from the Austrian Empire and Podol province of the Russian Empire, as well as from Volhyn and Kiev provinces. The growth of the number of Jewish merchants during the first half of the nineteenth century was analyzed. The information about activities of the merchants-Jews of Odessa (foreign and domestic trade, banking, mediation in grain trade, participation in supplies, contracts and leases, etc.) was systematized. It was established that in all areas of the Odessa Jewish merchants economic activity the significant contributions were made by the merchants of foreign origin.*

**Key words:** Jews, merchants, origin, merchant capital, economic activity, Odessa, Ukraine.

**Прокоп Ю. В. Еврейское купечество Одессы в первой половине XIX в.: происхождение и экономическая деятельность**

*Исследовано происхождение купцов-евреев Одессы первой половины XIX века. Показано, что основной приток еврейского капитала в Одессу в это время шел из Австрийской империи и Подольской губернии Российской империи, а также из Волынской и Киевской губерний. Проанализирована динамика роста численности купцов-евреев на протяжении первой половины XIX в. Раскрыто материальное положение одесского еврейского купечества. Систематизированы сведения об экономической деятельности купцов-евреев Одессы (зарубежная и внутренняя торговля, банковское дело, посредничество в хлебной торговле, участие в поставках, подрядах и откупах и др.). Установлено, что во всех направлениях экономической деятельности одесского еврейского купечества весомый вклад внесли купцы иностранного происхождения.*

**Ключевые слова:** евреи, купцы, происхождение, купеческие капиталы, экономическая деятельность, Одесса.